

ORHAN DURU’NUN İSTANBUL’İN VE TANGO GECELERİ KİTAPLARINDA “KENT”İN GÖRÜNÜMLERİ

VIEW OF CITY IN ORHAN DURU’S İSTANBUL’İN AND TANGO GECELERİ BOOKS

ГОРОД В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ОРХАНА ДУРУ «ИСТАНБУЛИН» И «НОЧИ ТАНГО»

Dr. Nesrin MENGİ *

ÖZET

Edebiyatımızda öykücü kimliğiyle olduğu kadar düzyazılarıyla da öne çıkmış Orhan Duru’nun yazılarında “kent” oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu makalede Duru’nun kenti işleyişindeki yazar tavrını ve kenti hangi yönlerden anlatmaya değer bulduğunu belirlemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler:

Orhan Duru, kent, İstanbul, yazı.

ABSTRACT

Although Orhan Duru is known as a story writer in our literature, he also stands out with his text. 'City' concept is important in his writings. In this article it is tried to determine how and which way city concept is explained.

Key Words:

Orhan Duru, city, Istanbul, text.

РЕЗЮМЕ

В произведениях Орхана Дуру, известного не только как автор рассказов и повестей, но и как автор зарисовок, тема города занимает особое место. В данной статье мы рассмотрели отношение Орхана Дуру к данной теме и то, какие особенности города привлекают его, как писателя.

Ключевые слова:

Орхан Дуру, город, Стамбул, записки.

* Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Mersin / TÜRKİYE

Giriş

Orhan Duru'nun (1933-2009) *İstanbulun* (1995) ve *Tango Geceleri* (1999) kitapları, kent olgusunu ve kentin görünümünü işleyen yazılardan oluşur. Kişisel yaşantısı ya da eğitim ve kültür birikimi, yazarın 'kent'e bakışını belirleyen temel öğelerdir. Başka bir ifadeyle, her iki kitapta da, yazarın yaşantısına, gözlemlerine, deneyimlerine ve tanıklığına dayanan öznel değerlendirmeleri içeren metinler yanında, genel bir bakış açısıyla kent-insan ilişkisini göz önünde tutan ve kenti farklı boyutlarıyla bir olgu olarak irdeleyen yazılar yer alır.

Orhan Duru'nun özellikle *İstanbulun* adlı kitabındaki "Kimliğini Arayan Kent", "Kent Güncesinden", "Geçmişle Bugün Arasında", "Kentin Kaderi" ve "Kent Özlemi" başlıklı bölümlerdeki yazıların tamamı kent üzerine yazılmıştır. Duru burada, kent olgusunu ele aldığı yazılarla birlikte, yaşantısına, gözlem ve deneyimlerine bağlı olarak belli bir kenti, -ki bu kent "kentler anası" İstanbul'dur- her yönüyle anlatır. Onun yazılarındaki kent önceliği, yaşadığı coğrafyadan kaynaklanır. Orhan Duru, İstanbullu bir yazardır ve o "kent köylüsü" oluşu yazar tavrını biçimlendiren en temel etkidir. *Tango Geceleri*'nde ise, diğer kitaptaki kadar yoğun olmamakla birlikte, kentin işlendiği yazılar vardır. Özellikle, "Kent Odağında" başlıklı bölümde, İstanbul'da yaşanan güncel olaylar, kentin farklı görünümü ele alınır. Her iki kitaptaki kentten söz eden yazıların ortak özelliği, yazarın yaşanılan, özlenen ya da değişen kenti anlatırken daha çok kent-insan ilişkisini önceleyen tavrıdır. Yazar, bu ilişkiyi sorgularken iki olgunun birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini ifade eder (Duru 1995:10).

"Kent" in Görünümleri

"Kent, insanın yaşamını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fiziki ürünü ve insan yaşamını yönelten, çevreleyen, toplumsal yaşama, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren bir yapıdır." (Cansever 1996:125).

Orhan Duru, metinlerde tek başına kenti anlatmak amacıyla değildir. Yazar kenti, bireyin içinde yaşadığı mekân olarak değerlendirir. Kentin bir olgu olarak işlendiği metinler dışında, genellikle tek bir kentin üzerinde yoğunlaşan ve onun birçok farklı açılarından ele alındığı metinler de vardır. Burada yaşanan, özlenen, değişen görünümüyle kentin yazarın bakış açısından yansıtılması söz konusudur. Ancak bu noktada Duru'nun yazılarını gezi nitelikli yazılardan ayırmak gerekir. Bilindiği gibi gezi yazıları kişinin gezdiği, gördüğü yerlerden edindiği izlenimlerini, düşüncelerini aktardığı yazılardır. Bu tür yazılarda kişinin yaşantılarına yer verilmekle birlikte, asıl üzerinde durulan "gezilen yer"dir. Yazar, "bir toplumun bütünüyle yaşayışını, gelenek ve göreneklerini türlü açılardan dikkatini çeken ve okurun dikkatini çekeceğini umduğu başkalıkları sergilemeye çalışır." (Gökyay 1973:457). Başka bir ifadeyle, gezilen yerlerin değişik görünümü, mimarisi, orada yaşayan insanların yaşam biçimleri, gelenek ve görenekleri konu bakımından gezi yazılarının merkezini oluşturur. Bu yazılarda bir tanıtma amacı söz konusudur. Yazarın nesnesine bakışı ve bunu dile dönüştürüş biçimi, gezilen yerin merkezliğinde şekillenmek ve dolayısıyla ona bağlı kalmak durumundadır. Oysa içerik bakımından gezi türünün kapsamına giren kentler, Orhan Duru'da tanıtma, salt görüleni aktarma yaklaşımından farklı bir tutumla ele alınır. Yazar, kenti farklı yönleriyle yansıtırken gördüğü yerlerin kendi üzerindeki etkisini, hoşuna giden ya da beğenmediği mekânları, durumları, kentte yaşananları, kentin geçirdiği değişimleri, kısaca gezdiği yerlerin kendi imgeleminde ya da düşün dünyasında yarattığı etkilenimleri aktarır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Duru yazılarında salt kentin fiziksel görünümünü anlatmak amacıyla değildir. O, kentle ilgili öznel ya da genele dönük duygularını, düşüncelerini paylaşmaktadır ve İstanbul ona bu açıdan oldukça geniş bir malzeme sunar. Yazarın *İstanbul* ve *Tango Geceleri* kitaplarında kenti birçok farklı açıdan ele alması bu bağlamda değerlendirilebilir. Örneğin yazar, *İstanbul*'deki "Kentler, Kokular ve Tadlar" başlıklı yazısında, kent ve yemek kültürü ilişkisini değerlendirirken yemek ögesinin bir kente damgasını vuran temel özelliklerden biri olduğunu belirtir. Duru, "Belki bir kentin nerede kurulduğu pek önemli değil. Güzel bir görünümü olup olmadığı da önemli değil. Nehir kıyısında mı deniz kıyısında mı? Hiç önemli değil bunlar. Ama yemekleri ve bu yemeklerin saldıdığı kokular belirliyor bir kenti." (Duru 1995:32) ifadeleriyle kişisel bir yargıda bulunur, daha sonra İstanbul mutfağı ile farklı ülkelerin yemeklerini lezzeti açısından karşılaştırarak İstanbul'un restoranlarındaki yemeklerin üstün yönleri olduğunu söyler ve kendi yaşantısından örnekler verir.

Orhan Duru'nun kitaplarında kent, tarihi ve kültürel kimliğiyle, yaşantıları, farklı mekânları ve sokaklarıyla yer bulur. Onun yazılarında İstanbul, salt bir mekân olmaktan çok kültürel anlamda bir değere sahiptir; geçmişle içinde yaşanılan zamanın, kaybolanla korunması gerekenin mekânıdır. Yazarın kente bakışını belirleyen temel etmen değişen İstanbul kültürüdür ve Duru, içinde yaşadığı kentin geçirdiği değişimleri, hem bir yazar hem de o kentte yaşayan bir birey olarak gözlemlediklerini düşünce ve duygularını katarak anlatmayı yeğler. Tahir Abacı'nın "Şehre bakan kitaplar, orada doğup hâlâ orada yaşayanlarca yazıldığında ise, 'müdahil' bir eda yükleniyor. Bu tür metinlerde 'güncel gözlem' tarihi bilgilere ekleniyor, birey ve şehir, aynı yazgıyı paylaşan iki insan gibi iç içe yol alıyor, iç tarihi el birliğiyle inşa ediyorlar." (Abacı 2006:7) sözleriyle vurguladığı gibi, Orhan Duru'nun gözlemleyerek yazan bir yazar oluşunun yanında 'müdahil' bir tavrı da vardır.

Yaşanan Kent

Orhan Duru yazılarının pek çoğunda, gözlemlediği somut olaylardan hareket eder ve dolayısıyla kendisinin tanıklığı söz konusudur. Bu yönüyle güncel niteliğe sahip yazılarda, günlük yaşamdaki genele dönük olaylar, durumlar yoruma ya da eleştiriye dayalı bir bakış açısı ile yansıtılır. Başka bir ifadeyle, siyasi, sosyal, kültürel alanlarda toplumdaki değişimler, yaşantılar ya da o dönem için güncel olan olaylar anlatılmaktadır. Örneğin "Kim Değiştiriyor Bu Sokak Adlarını?" başlıklı yazısında Orhan Duru, kent yöneticilerini halkın sesine kulak vererek topluma ait birtakım gelenekleri korumaları gerekirken bunun tam tersi davrandıkları, sürekli sokak adlarını değiştirdikleri için eleştirirken güncel bir konuyu işlemektedir:

Bakıyorsunuz bir belediye meclisi almış bir karar ve değiştirmiş yüzyılların birikimi olan bir sokağın ve caddenin adını. Belki de içimize işlemiş olan yaranma ve yaltaklanma alışkanlığından doğuyor bu. (...) Ya da diyelim ki ünlü bir kişi öldü. Adı veriliyor hemen caddelere, parklara, okullara, çocuk yuvalarına. Böyle davranmak toplumun başarılı kişilere verdiği önemi göstermek açısından yararlı sayılabilir. Ama bu yeni adlar takılırken hiç olmazsa kentin yeni kurulan semtleri, mahalleleri ve yerleşim yerleri dikkate alınmalı." (Duru 1995:58).

Bir başka yazıda, otomobillerin büyük kentlerin başına bela olduğunu, özellikle İstanbul'da otomobil sayısının hızla artışıyla yaşanan trafik sorunlarının bireyin yaşamını güçleştirdiğini, yaşam kalitesini düşürdüğünü ifade eder. Burada ayrıca, metnin düzeylilik kazanmasında Duru'nun bir kültür adamının, bir düşünürün ürünü ile doğrudan ilişki kur-

ması böylelikle güncel konuyu işleyen metne referans aracılığıyla düşünsel bir boyut kazandırdığı da dikkati çeker:

George Bernard Shaw da şöyle demişti:

‘*İnsanlar, bisikletin kendilerini taşıdığını sanır.*’ Bisiklette olduğu gibi, insanlar otomobilin kendilerini taşıdığını sanıyorlar. Hele İstanbul’da. Oysa taşıyor. Trafik tıkanıyor ve bir yerden bir yere gidemiyorsunuz. Üstelik sınırlarınız bozuluyor, stress’e giriyorsunuz. Böylece astarı yüzünden pahalıya geliyor bu aracın. Bir yerden bir yere gitmek, bir cehennemden geçmeye benziyor artık İstanbul’da (Duru 1995:67-68).

Duru, tanıklık ettiği bu olumsuz duruma çözüm de sunar ve bu düşüncesini şöyle paylaşır: “Hem Roma’da, hem Münih’te insanların bir yerden bir yere gidebileceği, metro, otobüs ve tramvay gibi başka araçlar var. İstanbul’da bu yok. Yeniden oturup, takkemizi önümüze koyup ulaşım sorununu çözmemiz ve gelişmiş ülkelerdeki değişimleri yakından izlememiz gerek.” (Duru 1995:69).

Orhan Duru güncel niteliğe sahip “Gerçek Turistler” başlıklı yazıda ise, Körfez Savaşı’nın yaşandığı dönemde turizmin darbe aldığını ve o dönemde komşu ülkelerden Türkiye’ye gelen Macar, Polonyalı, Romen ve Azerilerin bu darbeyi biraz hafiflettiğini söyleyerek kişisel yaklaşımını ortaya koyar. Daha sonra, “TV’de onlar için ‘Turist sayılmaz onlar. Bavul ticareti için geliyorlar.’ sözünü duyar duymaz tepem attı. Tüylerim ürperdi bu görülmemiş saçmalıktan. O nedenle yazıyorum bu yazıyı ve çağırıyorum tüm ilgilileri gerçekleri düşünmeğe. Daha önce de birkaç kez yazdım. TV’nin ortaya attığı yorum ve bakış açısı yanlış ve ayıp. Bavul doldurmak için geliyorlarsa bile onlar turist sayılır. Hem de bir bakıma ‘gerçek turist’” (Duru 1995:77) ifadeleriyle basının gösterdiği yaklaşımı yanlış ve saçma bulduğunu belirtirken bu tavır karşısında ilgilileri yönlendirmeyi amaçlayan değerlendirmeler yapar.

Duru, üyesi olduğu kenti kimi zaman “korku uzamı” olarak çürüyüş, yok oluş sürecinde algılar. Kentin geçirdiği her türlü değişimle estetik düzeyin kayboluşunu vurgulayan yazar, yaşadığı kenti artık tanıyamadığı için serzenişte bulunur. Örneğin, *İstanbulin*’deki “Karanlık City” adlı yazısında, öykü kurgusuyla ve karanlık görüntüsüyle anlatılan kent İstanbul’dur:

Sokaklar, çukurlar ve inşaat süprüntüleriyle dolu. Köşebaşlarında mor suratlı tinerciler ellerindeki süngerleri kokluyor ve sırtıyorlar. Apartmanlar üzerime devrilecekmiş gibi. Tek tük aralık kapı ve pencerelerden sarı ışıklar uzanıyor. Gözlerimi kısıp önümü görmeye çalışıyorum. Her an bir şey gelebilir başıma. Tepeme bir saksı ya da taksit düşebilir. Bir köşeden bir silahlı propaganda birliği çıkıp tarayabilir ortalığı çapraz ateşle.

(Niye çapraz?)

Korkuyorum. Duvar diplerini izliyorum. (...) Kalın sesli travestiler, pavyon fedailer, mamalar, erketeler, hanzo, maganda ve kırolar görüntüye girip çıkıyor kısa aralıklarla. (...) Uzaklardan bir minare ve bir kubbe görünüyor. Ona bakarak yönümü bulmaya çalışıyorum. Az sonra yitiyor karanlıklar içinde. Ayağım kayıyor. Sendeliyorum. Dengemi güçlükle bulabiliyorum. Bunahıyorum. Bu kenti böyle karanlık yapan ne? Sokak lambaları niye yanmıyor? Kasvet.

Belli belirsiz bir kara leke beliriyor. Kıpırdamadan donmuş gibi duruyorum. “Orhan Veli de bir çukura düşüp ölmüştü.” diye düşünüyorum. Kibrit çakıyorum. Ellerim titriyor. Zorlukla yakıyorum. (...) Mazot dökülmüş yerlere. Belli ki biri evine yakıt almış. Yürüyorum. Kömür. Sövyorum içimden.

Yılmadan ilerliyorum.

Bu kenti artık tanıyamıyorum.

Yavaş yavaş Haliç bataklığına gömülüyorum (Duru 1995:12-13).

İstanbul'de yer alan "Kent Güncesi" bölümündeki yazıların tamamı Orhan Duru'nun tanıklığına dayanması ve güncel konuların ele alınması bakımından "yaşanan kent" başlığı altında ele alınabilir. Başka bir ifadeyle Duru, yaşantıların belleğinde bıraktıklarını okuyucuyla paylaşmaktan çekinmez. Örneğin Orhan Duru, "Bir İstanbul Beyoğlusu" yazısında, anılarından yola çıkar. Yazıda, İstanbulla özdeşleşen Beyoğlu'nun tüm "kirine, pasına" rağmen Çiçek Pasajı, Tünel'in arka sokaklarındaki antikacıları, kitapçılarıyla "Pilevneli, art.deco ve art nouveau stilinde" yapılarıyla, yaşantılarıyla İstanbul'un vazgeçilmez mekânlarından biri olduğunu belirtir:

Botter Apartmanındaki odasında Ferit Edgü ile oturuyoruz. Mustafa Pilevneli ile Ergin İnan da katılıyor şenliğe.(...) İstanbul'un batmakta olduğunu, pislik ve hava kirliliğinin ürkütücü boyutlara ulaştığından yakınıyoruz. Sonra atıyoruz kendimizi Beyoğlu'na.(...) Çiçek Pasajı birden hoşuma gidiyor. Hafta ortası ve bir garip gün. Gene de gençler ve sevgilileri var burada ortalık aydınlık. İnsanlar güzel. Balıkpazarı'nın renk cümbüşü. Kendimizi yitirir gibi oluyoruz.

Taksim'e ulaştığımızda bir başka canlılık ve keyif içindeyiz. Tüm kirine, pasına, yıkıntı ve çöküntü içinde olmasına karşın, eski anılarla birlikte İstanbul ve onun Beyoğlu'su insana vitamin gibi geliyor (Duru 1995:25).

Kentin simgelerinden biri haline gelmiş Beyoğlu, edebiyat metinlerinde sıkça anlatılan mekânlardan biridir. Beyoğlu üzerine yazılan metinlerden biri olan Bilge Karasu'nun *Lağım-laranası ya da Beyoğlu* (1999) adlı kitabında bu bakış açısını görmek mümkündür. Karasu, "lağım-laranası" olarak adlandırdığı semti "eski her büyük şehrin, neredeyse temeli atılırken açılmış lağımının, ana lağımının yanı sıra, büyümenin her zaman daha çok istemenin yavaş yavaş oyup açtığı bir düş döküntüsü, istek artıkları yatağı vardır. Beyoğlu böyle akaklardan biridir. Bir düşkünlük söylencesidir."(Karasu 1999:30) sözleriyle nitelendirmekle birlikte, Orhan Duru'da olduğu gibi Beyoğlu'nu bütün "kirine pasına" ya da çirkinliklerine rağmen geçmişten bugüne barındırdığı yaşantılarla kentin ve edebiyatın vazgeçilmez mekânları ararsına koyar.

Yazarın gözlemediği olaylarla ilgili nesnel bir tutumu olduğu söylenemez. Ülke gündemiyle ilgili bir konuyu ele alırken bile ironik bir yaklaşımı ya da eleştirisi söz konusudur. Örneğin *İstanbul*'deki "İstanbul'da Bir Amerikalı" başlıklı metin, dönemin ABD başkanı George Bush'un İstanbul ziyaretini konu edinmektedir. Yazar, "Bay Başkan kalmazdı uzun süre İstanbul'da istese bile. O'nu dünyayı yönetme görevi bekliyor. Bunu da Washington'dan yapıyor (...)" (Duru 1995: 26) ifadeleriyle ironik bir yaklaşımla ziyaretten söz ederken metnin akışının dışında kişisel bir görüşünü parantez içinde vermekten çekinmez: "(Gene de kendi aramızda buradan, bu köşeden belirtmek isterim ki, Dünya en iyi İstanbul'dan yönetilir. Ve gizlice yönetiliyor da.)" (Duru 1995: 26).

Tango Geceleri'ndeki "Market" başlıklı yazıda ise, sayısı giderek artan ve kentlerin çehresini değiştiren büyük alışveriş marketlerinin kenti modernleştirirken öte yandan insanları tüketim toplumunun birer bireyi haline dönüştürdüğünü belirtir. Duru konuyu insanla ilişkilendirir ve kentleşmenin kentli bireyler yarattığını; ancak bu süreçte insana özgü paylaşımların yok edildiğini eleştirel bir tavırla ifade eder:

Her şey iyi de bir eksiklik var. Bir eksi nokta, bir boşluk. İnsan yok ortada, insan ilişkileri de. Satıcı yok. Çekiştirip yakınacağımız bir kişi yok. Varsa bile buz gibi. Soyut bir ortam. Malları size taşıyorlar, parayı size ödetiyorlar. (...) En zor bölüm buradan çıkış. Giriş

kolay, çıkış zor. Kasaların başında bir kuyruk. Zavallı tüketiciler kendileri tükenmiş, kuyrukta bekliyor. Kasa başında kavruk genç kızlar. Yüzünüze bile bakmıyorlar.(...) Kasadaki robot bakışlı bayan soruyor. “Nakit mi? Nakit mi?” Yardıma koşan yok. Herkes bu noktada yalnız. Tüketim ve alım satım gücü önünde korumasız. Aldıklarını plastik torbalara dolduruyorsunuz. Bunu da size yaptırıyorlar. Böylece cüzdan boş, elleriniz dolu, karanlık, pis, çöplü ve çamurlu bir sokağa adım atıyorsunuz. Dünya varmış.

Böyle durumlarda ben, en çok oturduğumuz sokağın köşe başındaki süper bakkal dostumuzu özliyorum (Duru 1999:129-130).

Değişen Kent

Orhan Duru, her gün yaşadığı kentte izlediği değişimleri anlatırken “bugün artık İstanbul olmayan bir şehirde” yaşadığından şikayet eder. Yazılarının karakteristik özelliği olarak gözlemlerine dayalı bir tutumla yazan Duru, kimi zaman yaşanan değişimi gözler önüne sermek adına, geçmişe ait ayrıntıları tekrar anımsayarak bugüne taşır (Duru 1995:37). Yazarın geçmişin penceresinden bakma kaygısı olduğu söylenemez; ancak o değişimin farkındadır ve kimi olumsuz değişimleri eleştirir; modern kent yaşantısının çelişkileri ya da değerlerde yarattığı karmaşayı sorgular. Kimi zaman da geçmişe ait belleğinde sakladığı yaşantıları okuyucuyla paylaşmayı sever. Gündelik yaşama ait ayrıntılarla birlikte, kendisi ve çevresi ile ilgili anımsadıkları Orhan Duru’nun anlatı dokusunu oluşturan ögeler arasındadır. “Kimi zaman arıyorsunuz geçmiş. Eski sokakları, eski oturduğunuz evi, küçüklüğünüzün bahçe ve konaklarını. Kafanızda yılların çürütemediği bir görüntü var. Ama o görüntü gerçeklerle uyuşmuyor çoğu kez.” (Duru 1995:37). Yazarın bu tavrı, nostaljik bir yan barındırmakla birlikte, geçmişe bağımlılık olarak algılanamaz. Duru daha çok değişimin iyi yönde olmadığını gözlemleyerek şimdiyle geçmişini kıyaslar. Kendi ifadesiyle, “ne olursa olsun geçmişini özlemek olmasa bile anımsamak bir gülümseme yaratır dudaklarımızda.” (Duru 1995:38).

Yaşanan değişimin boyutları onu çoğu zaman şaşırır. Öyle ki, doğduğu kenti tanıyamaz hale gelmiştir. Yazar, yaşanan hızlı değişime ayak uydurmak ister ve bunun gereğini vurgular. Bu tavrına gerekçesi ise, doğduğu büyüdüğü kente daha fazla yabancılaşmak istememesidir:

Akışa ayak uydurmak gerek, yoksa en iyi bildiğiniz yeri bile tanıyamıyorsunuz. Bir bakıyorsunuz ki üzerinden asma yollar, köprüler geçmiş, gökdelenler dikilmiş top oynadığınız çayirlara. Şaşkaloz durumu bu. Oysa bu kentin köylüsüyüm ben. Doğru... Belki bu yüzden köylü gibi kalıyorum çoğu kez. (...) Ne çok bilinmeyen yer var bu kentte... (Duru 1995:39).

Orhan Duru, öykülerinde olduğu gibi yazılarında da düş ile gerçeğin birbirine karıştığı “insanı, düş gücü ve fantezilerle bir başka boyutta anlatır.” (Hızlan 2001:213). Duru, kurgusal özellikleri ağır bastığı için ‘öykümsüler’ adını verdiği *Tango Geceleri* kitabındaki “Güdümlü Gerçek” adlı yazında, yaşadığı kentteki değişimler ve bu değişimlerin yazarı üzerindeki olumsuz etkilerini öykü türünün anlatım özellikleriyle aktarmaktadır:

Karanlık ortamda birisi yürüyor. Sadece çizmeli ayakları görünüyor, sonra deri pantolonu, deri pelerini ortaya çıkıyor. (...) Her yer su ve çamur içinde. Müthiş bir ıslaklık ve nem, tam vıcık. Evlerde ve çevrede cık cık diye bağırın ve her şeyi kemiren fareler ve sıçanlar dolaşüyor. Burası sulara ve lağıma gömülmekte olan bir kent ve sürekli yağmur yağıyor. (...) Adam yürüyor. Onu bunu itiyor. Hırlıyor. Giysi ve davranışları ile Nazileri ve dazlakları anımsatıyor. Korku içindeki manyak bir polis bu, önce görevinden alınmış, sonra zorunluklar nedeniyle yeniden göreve getirilmiş, herkese kafa tutuyor ve hırçın. Olay

hangi yüzyılda geçiyor belli değil. Bilim kurgu mu yaşıyoruz. Ben de bu arada elimi kolumu kıpırdatamıyorum. İnternetin sanal gerçeklik yoluna sapıp kurtulmaya çalıştıkça bu kent gibi ben de batağa saplanıyorum (Duru 1999: 30-31).

Yazar, *Tango Geceleri*'ndeki yazılarında, hızla büyüyen İstanbul'da her şeyin çok çabuk eskidiği üzerinde durur. Bu yazılarda Duru, kente daha çok estetik kaygıyla yaklaşır. Kentin hızlı bir biçimde geçirdiği fiziksel dönüşüm onu ürkütür. Düzensiz kentleşme, çarpık yapılaşma kentin her yerinde göze çarpar. Kötü kentleşmeyle birlikte, İstanbul'un çirkinleşen yüzünü anlatan yazar, kentin sosyal yaşantısıyla giderek yozlaştığı ve İstanbul'un estetiğini yitirdiği düşüncesindedir:

Cağaloğlu'ndan aşağı doğru iniyoruz. (...) bunun üzerine iki çirkin "betebe" yapı arasında eğri büğrü eski bir ahşap ev görüyoruz. İki ayrı dünya arasında bir mengine sığınağı buruşmuş gibi, kararmış tahtaları ve eğri pencereleriyle. Hüzün veriyor bu ve hümgür. (...) Daha aşağılarda Büyük Postane'nin yakınındaki Art Nouveau yapıyı keyifle izliyoruz baştan aşağı ve aşağıdan yukarı. Tünel'deki Botter Apartmanı ile aynı dönemde, aynı mimar tarafından yapılmış. Pencere ve balkon demirlerindeki süslemeler yüzyıl başını, Avrupa'yı, Orrient-Express'le Avrupa'dan gelip Sirkeci'ye inen sonra Pera Palas'a giden turistleri, bu arada Agahta Cristie ile Hercule Poirot'yu ve Graham Green'i anımsatıyor bize. İşte böyle: Elimizin altındakiler ve gözümüzün önündekiler çürüyor kokuşarak. Postanenin önünde bayram kartları satılıyor binlerce. El ele tutuşmuş askerler dolaşılıyor. (...) Sonra Horozdibak'a yöneliyoruz. Sultanhamamı. Hamam yok ama kurumuş çeşmeler var gene. Üstelik Pazar dolayısıyla her yer sergi. İşportalarda bin bir çeşit mal bin bir gece masallarından çıkma. Kazaklar, etekler, şalvarlar, uzun ve kısa donlar, (...) plastik terlikler, her boyda ayakkabılar, -ucuzluk ucuzluk- (...) her çeşit mutfak eşyası, tabaklar, çanaklar, bardaklar, İtalya'dan keskin bıçaklar, tencereler, düdüklüler ve teflon tavalalar, mendiller – gözyaşı için- ve çoraplar...

Başım dönüyor. Sanki dünyanın dört bir yanından getirilen ürünler dökülürmüş gibi bu alana. Bir duvarın dibinde gene bir çeşme, gene kuru, kırık yalağın içi çöplerle dolu, ağzı tıkaçla tıkalı, maşrapasının zincirle bağlandığı çengel yerinde duruyor.(...)

Sonra Köprü. Eski köprüyü ve onun başındaki fokları anımsıyorum. Her şey değişti. Eski köprü Haliç'in derinliklerine itildi. Binlerce kişi ellerinde oltalar balık avlıyorlar sıra sıra. Ayakları dibinde yeni yakalanmış canlı balıklar. Hepsi küçük küçük. Kirli ve bulanık sulardan çıkıp geliyor çarpınarak (Duru 1999:132-133).

Kentte yükselen alışveriş merkezlerinin, eğlence sitelerinin yanında plazaların özel bir konumu vardır ve yazara göre kent biçim değiştirmeye bir devrim olarak nitelendirilen plazalarla başlar: "Plaza, alan demek, alanlar düz olur, oysa bunlar dikine yükseliyor. Eskiden daha çok "palas" sözüne önem verirdik. Sonra eskidi ve yıprandı bu söz her yerde tüm oteller palas olunca. Şimdi "Plaza" sözü aynı yolda ilerliyor." (Duru 1999:21).

Kentin biçim değiştirmesine "biraz karamsar ve varoluşçu bir umutsuzlukla" yaklaşan Orhan Duru için bu yapılar birer yozlaşma örneğidir. "Bana biraz "Soğuk Savaş" dönemini ve Stalinci yapıları anımsatıyor. Dev gibi ama hiç umut yok. Eziklik duygusu dışında. İnsanlık için hiçbir umut yok.(Ya da öyle geliyor bana.)" (Duru 1999:21).

Duru, "kentler anası" İstanbul'un sadece fiziksel değişimini anlatmaz, yaşanan toplumsal değişimden de söz eder. Yazara göre, İstanbul ayrı bir alt kültürün egemenliği altına girmiştir artık. Kent, kendine bir uygarlık yaratmış ve milyonlarca insan bu yeni toplum düzeni ve bu kargaşa ortamında yaşamakta ve üstelik mutlu görünmektedirler. "İstanbul bununla yetinmedi kendi toplum, yapılaşma ve yaşam biçimini çevresine de bulaştırdı. İstanbul ve çevresinde, tüm Marmara Denizi kıyılarını içine alan, tüm Bursa'yı, Kocaeli'ni,

Adapazarı'nı kapsayan bambaşka bir megapolis oluştu, çağdaş kavramların dışında.” (Duru 1995:16).

Yazar “Alo İstanbul” yazısında, değişen kente ve değişen, hatta yozlaşan yaşantı biçimlerine ironik bir yaklaşımla eleştiriler getirir. Burada metin, dize görünümü sunan bir şekilde konumlandırılmış, düzyazıya özgü bir düzenden uzak cümleler şiirsel pasaj görünümünde birbiri ardına sıralanmıştır. İçerik olarak da çağrışıma, paradoksa dayanması bakımından imgesel bir içeriğe sahiptir:

Dokuzyüz dokuzyüz ve sekizyüz ve bindört yüz elli üç.

Dokuzyüz dokuz yüzüz, dokuz çift sıfır ve üç otuz para.

(...)

Dokuz yüz dokuzyüz ve yüz yetmiş beş

Şeş ü se, cihar-ı yek, düşeş ve dübeş...

Bu iş böyle. Bir ‘Alo’ deyin... Bir ‘Hello’ deyin. Çevrenizi şöyle bir selamlayın.

Sonsuza değin yakalayın mutluluğu,

Tutun ve bırakmayın elinizden.

Herkes uyumlu ve çılgın

Kırbir kere maşallah

Ve çıkıyor kırk haramiler bir telefonun içinden.

Alın elinize telefonu ve bir duş yapın,

Onu yapamazsanız bir düşe dalın bırakın kendinizi dalgalara

Bakın dalganıza...

(...)

Sonra açıyorum telefonu: ve arıyorum İstanbul’u.

Nerde İstanbul?

Gözlerim uykulu ve düşüyor göz kapaklarım kurşun gibi, soruyorum her önüme gele-
ne: Nerde İstanbul? Nerde o görkemli büyük kent? Nerde o saraylar, bahçeler, korular,
yalılar ve parklar?

Nerde parlak fayanslı yüz numaralar?

Nerde ibrikler?

Nerde ebabil kuşları ve kumrular?

Alo, alo

Dokuzyüz dokuz yüz otuz dört

Alo İstanbul..

İmdaaat... İstanbul... (Duru 1995:43-44).

Orhan Duru’ya göre, kent kendi değerlerini ve kent kimliğini yitirerek mega bir köye dönüşmüştür. İstanbul altyapısıyla, açık lağımlarıyla, akmayan suyu ve kesilip gelmeyen elektriğiyle, kenar mahalleleri ve gecekondularıyla yazarın, başka bir ifadeyle kentlinin tümüyle alışık olduğu görüntülerdir. “Alışık kent örgüsü”dür. Ancak Duru, sabahları horoz sesiyle uyandığı kentin aynı zamanda köyleşmesinden endişe duyar. “Mega ya da süper bir köy mü oldu? Belki köylere haksızlık ediyoruz. İnsan böyle daral olmuyor köylük yerlerde ya da kırsalda. Her neyse bu kent için söylenenler gerçekleşti galiba. Düşlerimiz değil de

karabasanımız gerçekleşti. Bunun üzerine bir de horozlar gelip tünemiş olmasın? Her şey olabilir. Tansıklara tanığız hep İstanbul'da.” (Duru 1999:115-116).

Özlenen Kent

Kent özlemi üzerine genel yaklaşımlardan farklı bir tavır sergileyen Orhan Duru, kentli insanın kentin kaosundan, kimi zaman kaçma isteği duysa da, sürekli uzak kalamayacağı düşüncesindedir. Başka bir ifadeyle yazar, kentte her şeyin çok hızlı bir biçimde “paslanıp pörsümesinden” hoşlanmaz; ancak kentli bireyin kentten tamamen kopmasının olanaksız olduğu gerçeğini de yadsımaz:

İstanbul'u cebimize koyup taşıyoruz.

Bıraktım kısa süre için de olsa “kentler anası”nı geride, birkaç günlüğüne.(...) İşte İstanbul'u bırakıyoruz ama alıp götürüyoruz yüreğimizde. (...) geride bırakıyoruz gürültüyü, köprülerden, büyü caddelerden yükselen uğultuyu, sonuna kadar açılmış hoparlörlerden gelen cızırtılı sesleri, insanların bağırıp çağırarak konuşmalarını, oto kornolarını, sokak ortasında top oynayan çocukların çığlıklarını, başımızın üzerinde dolaşan binlerce martının bağırıklarını.

Burada başka bir yerdeyiz ve sağır bir sessizliğe gömülmüşüz. Bu kurak denizde çok ender görünen bir martı önümüzden uçunca özlemle İstanbul'u anıyoruz. Bu kadar çabuk mu unuttuk? Olamaz.

Arada bir cebimizden çıkarıp İstanbul'a bakıyoruz. (...) İstanbul cebimizde kıpır kıpır (Duru 1995: 101).

Tahsin Yücel, kentleşme olgusu üzerinde durduğu “İçimizdeki Kentler” yazısında konuyu “Her ne kadar kentlerden kaçmaya çalışsanız da, birçok şey tarafından koşullandırıldığınız için bunu yapamıyorsunuz. Yaşadığınız kenti her şeye rağmen seviyorsunuz, ancak bir yandan da daha güzel, daha düzgün bir kente özlem duyuyorsunuz.” (Yücel, 2009) sözleriyle daha çok birey-kent ilişkisine dayanan bir yaklaşımla ele alır. Yazar tavrı olarak bireyi önceleyen Orhan Duru'da da bu ilişkideki organik bağın duygusal bir zemini vardır. Duru Yücel'in yaklaşımına ek olarak korformizme alışan kentli bireyin her şeye rağmen kentin sunduğu yaşantıları özleyebileceğini de vurgular. Yazar, *İstanbulin*'deki “Özlenen Kent” bölümündeki yazılarda bu düşüncelerini paylaşır:

Sezer uzakta, bir deniz kıyısında. Ben de yanına gittim, kısa bir süre için koparak, bu dev kentten.. Orada, o uzak deniz kıyısında çok güzel ve mutlu günler geçirdim. (...) Doğaya uyum sağlamak güç. Helikoptere benzeyen böcekler uçuşuyor. Sivrisinekler sokuyor. Ama olsun. (...)

Ama uzakta İstanbul denilen bir mıknatıs var, yeryüzü yuvarlağının bir yerinde. Bir çekim merkezi. Bir kutup. Neredeyse 10 milyon insanı toplamış bir yerleşim yeri. Her gün on binler ekleniyor bu insan yığına. Ben de aynı çekime uyup geri dönüyorum (Duru 1995:99).

Kent Olgusu

Orhan Duru'nun, “kent deyince, ya da kimi zaman kullanılan deyimiyile ‘metropol’ denilince akla etnik çeşitlilik taşıyan, çeşitli dillerin konuşulduğu, farklı Tanrılara tapınılan bir yer geliyor. Bu çeşitlilik ve plural yaşam sağlanabildiği ölçüde bir yerleşim birimi, kent özelliğini kazanabiliyor. Yoksa neolitik çağdaki bir büyük köy durumunda kalıyor.” (Duru 1995:94) sözleriyle ifade ettiği kent tanımdan hareketle ve yazarın kenti işleyen diğer yazı-

larına bakıldığında, kent olgusunun kent-insan ilişkisi üzerinde odaklandığı, bu ilişkiye dayandırıldığı dikkati çeker. Başka bir ifadeyle yazar, “kenti sorgularken aslında insanın kendisini, özyazgısını” (Uygun 1996:152) sorguladığının farkındadır.

Tek başına bir kent tanımı metinlerde yer almamaktadır. Çoğu yerde yazar, kentin, daha çok metropollerin yapısındaki olumsuzluklara dikkati çekmekle birlikte, bu durumun kentlerin karakteristik özelliği olduğunu ve kentlerde yaşayan insanlara kentli özellikler kazandırdığını belirterek farklı bir bakış açısı ortaya koyar. Kent, tek başına salt kendisi adına değil, aynı zamanda endüstri toplumunun modeli olarak da ele alınmalıdır. Sosyal dönüşümün hızlı bir tempoda gerçekleşmesini yadırgamamak gerekir (Helle 1996:72-73). Çağdaş topluma olduğu kadar kente de ait olan bu özelliklerin ortak etkileşimleri içinde bireyler sürekli sosyal dinamiği sağlamaktadırlar.

Hilmi Yavuz, kent-insan ilişkisine sosyolojik açıdan yaklaşarak kent yaşamının insan ilişkileri ya da kültür üzerinde yarattığı tahribatı sorgularken kendi değerlendirmeleri yanında farklı görüşlere yer vererek konuyu irdeler. Yavuz’un burada vurgulamak istediği kentin bireyi yabancılaştırıcı etkisidir:

George Simmel’in bir saptayımı var, şöyle: ‘İşitmeden gören biri, görmeden işitenden çok daha tedirgindir. İşte büyük kent sosyolojisinin karakteristiği! Büyük kentlerdeki insanlararası ilişkilerde, görme duyusunun etkinliği, işitme duyusunun etkinliğinden çok daha baskın. Trenlerin, otobüslerin, ve tramvayların gelişmesinden önce, insanlar hiç bu kadar uzun süre birbirleriyle konuşmadan bakışmamışlardı.’ Simmel ne kadar haklı: büyük kent demek, birbirine bakan, ama birbirleriyle konuşmayan insanlar demek. Büyük kentin içinde taşıtlarla bir yerden başka bir yere gidenler... Artık konuşmuyorlar. (...) Demek ki, büyük şehir insanlar arasındaki sıcak ve somut insani ilişkilerin yerine soyut ve kurallara dayalı toplumsal ilişkiler koyuyor (Yavuz 1988:51-54).

Orhan Duru ise, bireyler üzerindeki bütün olumsuz yanlarına rağmen bu durumu büyük kentin, özellikle bir metropol olan İstanbul’un görsel kimliği olarak nitelendirir. “Kentten deneyimlenmesi, algı uzamlarının ve biçimlerinin çeşitlenmesi modernleşme ve bireyselleşme süreçlerinin ürünüdür.” (Oktay 1997:110). Yazar, kentli olmanın farklı bir dünya görüşü gerektirdiğini, başka bir bakış açısı sağladığını, kentlerin, kişinin ruhuna sızıp onu etkileyen, onu değiştiren, kendine benzeten bir özelliği olduğunu ifade eder. Modern kentin insanlardaki yansımalarının kimi zaman olumlu yanları vardır:

Kentlerin durumu ise iç açıcı değil. Kent ya da metropol dediğimiz olay bir başka boyutta. Dünyada gerçek kent diyebileceğimiz yerleşim yerleri sayısı sınırlı. Bunların en başında sanırım New York geliyor. Eskiden Paris sayılabilirdi. Ben bunların arasına İstanbul’u koyuyorum. Bu dev kentlerin ortak özellikleri var. Örneğin İstanbul’da yaşayabilen bir insan, New York’ta da yaşayabilir. Bu benzerliği vurgulamak istiyorum. Bu kentler, kirli, pis, insanları gergin, kendini beğenmiş, yaşam koşulları zor, can güvenliğinin olmadığı, cinayet ve terörün kol gezdiği yerler. Olumsuz yanları ağır basıyor. Ama İstanbul dahil, benzeri kentler insana bir ivme, bir heyecan, yaşam coşkusu, hırs ve arzu veriyor. Düş kuramayanlar ve çılgın amaçlar peşinde koşamayanlar kentlerde yaşamasın daha iyi (Duru 1995:9-10).

Kimi yazarlar kentleşmenin ortaya çıkardığı keskin çelişkileri gözler önüne sererler. “Kentleşme ile toplumsal yapı geri dönülmez bir biçimde değişmektedir.” (Özer 1983:117) ve Orhan Duru da bu durumun farkında olan bir yazardır. Başka bir ifadeyle, kent toplumsal yapının en önemli değişkeni olmak durumundadır ve Duru’nun kent gerçeğine bakışında tüm eleştirilerine rağmen bu değişimi kabullenen bir tavrı vardır.

Orhan Duru, kent ve edebiyat ilişkisini değerlendirdiği “Kent ve Yazın” başlıklı yazısında, “Tüm edebiyat, tüm yazın kentler için, kentlerde yapılıyor.” (Duru 1995:10) sözleriyle edebiyatta kent olgusunun yerini belirlerken, konuyu yine doğrudan insanla ilişkilendirir:

Doğal olarak kent, toplumsal bir aşamayı simgeliyor. Zenginlikle, yoksullukla, büyük saraylarla, batakhanelerle, entrikalarla, katakomp’larla, labirentlerle, dar sokaklarla, çatışmalar ve uzlaşmalarla, pazarlıkla ve pazarlarla dolu bir ortam. Bundan daha ilginç ne olabilir? İşte bu ortamdan yola çıkıyor edebiyat, yazın (...) (Duru 1995:10).

Yazar, kentin edebiyata sunduğu pek çok malzeme olduğu üzerinde dururken ayrıca, edebiyatta kent olgusunun çok geniş bir yere sahip olduğunu belirterek bu düşüncesini onaylayan örnekler verir:

Dünyanın en eski romanlarından sayılan Satyiricon, Roma kentini ya da ona benzer başka başka kentleri, oraların getirdiği sefih ve tantanalı yaşamı sergiliyor. Böylesine ilk örneklerden birinin Roma İmparatorluğu döneminde ortaya çıkması da rastlantı değil. Bu imparatorluğun adı bile bir kent üzerine dayalı. Tüm yollar Roma’ya çıkıyor. Daha sonraki örneklerde de farklı değil. Nedeni basit. Kent yaşamı ozanlara, yazarlara daha geniş esin kaynağı oluyor (Duru 1995:11).

Kent olgusu her iki kitapta da farklı açılardan ele alınmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, kenti bir olgu olarak işleyen bu metinlerde kent-insan ilişkisi esasına dayanan bir tavır belirginleşir. Yazara göre, kentleşmenin birey ve toplum üzerinde birçok olumsuz etkisi olmakla birlikte, kentin toplumsal yapının temel değişkeni olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Sonuç

Orhan Duru’nun, *İstanbulun ve Tango Geceleri* kitaplarındaki yazılarında, dışa dönük bir tavırla çevresinde, daha genel anlamda dış dünyada gözlemlediklerini kendi duygu ve düşünce dünyasının süzgecinden geçirerek yorumlayan, kimi zaman da eleştiren bir tavır vardır.

Orhan Duru’nun yazılarında kent, yaşanılan, değişen ve özlenen kent olarak daha çok bireyin kentle ilişkisine dayanan yaklaşımları içerir. Başka bir ifadeyle, anlattıklarının odağında, kentte yaşayan insan yer alır. Modern kent, o kentteki yaşam biçimleri ve ilişkiler arasındaki insanın gerçekliğine yönelir.

Duru’nun mekânı İstanbul’dur. Yazar, en iyi bildiği kenti anlatmaktadır. Duru çoğu yerde, İstanbul’un artık nasıl algılanan bir kent olduğu üzerinde dururken ayrıca, kentleşmenin hızı ve karmaşıklığı içindeki kentli bireyin duyumsadığı endişeleri dillendirir. Orhan Duru, kentin sosyal, tarihsel, coğrafi görünümünü ve toplumsal yaşamı duygusal ve zihinsel bir yaklaşımla anlatır.

KAYNAKLAR

- Abacı, Tahir (2006), “Şehir, İnsan, Edebiyat”, *Varlık*, S.1190, s. 5-10.
Cansever, Turgut (1996), “Şehir” *Cogito*, S.8, s. 125-129.
Duru, Orhan (1995), *İstanbulun*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
_____ (1999), *Tango Geceleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
Gökayay, Orhan Şaik (1973), “Türkçede Gezi Kitapları”, *Türk Dili Gezi Özel Sayısı*, S.258, C. 27, s. 457-467.

Helle, Hans Jürgen (1996), “Kentleşmiş İnsan”, (çev. Zeynep Aygen), *Cogito*, S.8, s.71-79.

Hızlan, Doğan (2001), *Düzyazı Ayracı (Kitaplar Kitabı II)*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Karasu, Bilge (1999), *Lağım-laranası ya da Beyoğlu*, İstanbul, Metis Yayınları.

Oktay, Ahmet (1997), “Kentin Dönüşümü, İmgenin Dönüşümü”, *Berna Moran’a Armağan, Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*, (hzl. Nazan Aksoy-Bülent Aksoy), İstanbul, İletişim Yayınları, s. 109-172.

Özer, Sevinç (1983), “Kentleşme Olgusu ve Kentleşme Sorunları II”, *Yazko Edebiyat*, S.3, s.110-119.

Simmel, Georg (1996), “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, (çev. Bahar Öcal Düzgören), *Cogito*, S.8, s.81-89.

Uygur, Nermi (1996), “Kentler, Köyler”, *Cogito*, S.8, s.131-152.

Uzuner, Buket (2008), “Kent, Kentlilik ve Kent Kültürü”, *Varlık*, S.1206, s.40-42.

Yavuz, Hilmi (1998), *Denemeler ve Karşı Denemeler*, İstanbul, Bağlam Yayınları.

Yücel, Tahsin (2009), “İçimizdeki Kentler”, http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html